

Anna Stuchlá, „Proces změny jména v České republice“, bakalářská práce, Ústav obecné lingvistiky FF UK, 2017

Oponentský posudek

Anna Stuchlá se v předložené práci zabývá změnou křestních jmen a příjmení z hlediska teorie jazykového managementu (TJM). V kapitole věnované organizovanému managementu jsou analyzovány právní normy týkající se změny jmen a aktivity lingvistů v této oblasti (tvorba jazykových příruček, vykonávání soudního znaleství aj.). V části věnované jednoduchému managementu autorka podrobně popisuje užitou metodu polostrukturovaných a následných interview a analyzuje čtrnáct rozhovorů se sedmi respondenty, kteří si v minulosti změnili jméno nebo příjmení. Pozornost zaměřuje mimo jiné na motivace mluvčích k tomuto kroku, na kritéria výběru nového jména nebo na komunikační problémy spojené s jeho užíváním.

Jedním ze zajímavých výsledků analýzy je přehled různých motivací mluvčích ke změně jména. Kromě běžných důvodů, jako je potřeba společného příjmení v rodině (v souvislosti s uzavřením manželství nebo registrovaného partnerství) či komunikační problémy způsobené formou původního jména, hrály u některých respondentů roli např. také potřeba zbavit se příjmení po příbuzné osobě, s níž měl mluvčí špatné vztahy, nebo potřeba zbavit se kvůli současným náladám ve společnosti jména evokujícího etnický původ.

Značnou pozornost věnuje autorka změnám jména v souvislosti s léčbou pro změnu pohlaví – dva ze zúčastněných mluvčích jsou transgenderové osoby prodávající tuto léčbu. Tento typ změny jména se v mnoha ohledech liší od ostatních popisovaných, nabízelo by se proto věnovat mu samostatnou kapitolu/oddíl, popř. celou kapitolu o jednoduchém managementu strukturovat podle jednotlivých typů (důvodů) změny.

K předložené práci mám tyto připomínky, popř. podněty ke zpracování v dalších pracích:

Terminologie

1. *jméno*: autorka termín používá zpravidla jak pro křestní jméno, tak pro příjmení (viz pozn. 1, s. 8), v některých případech však *jméno* označuje (ve shodě s právní terminologií) pouze křestní jméno: např. oddíl 3.1.3 je pojmenován „Další normy týkající se změny jména“, v textu je pak řeč o změnách „jména a příjmení“ (s. 14). Toto rozkolísané užívání ztěžuje v některých případech porozumění textu. Oba typy osobních jmen (křestní jméno a příjmení) mají navíc v některých ohledech odlišné vlastnosti, vztahují se k nim různé právní předpisy a pojí se s nimi různé jazykové/komunikační problémy, proto by je bylo vhodnější v textu terminologicky rozlišovat.
2. *normy*: v textu se pracuje jednak s normami jazykovými/komunikačními, jednak s normami právními a v daném kontextu by bylo jistě možné uvažovat i o normách sociálních. Autorka však nezdědka užívá výraz *normy* bez přívlastku, přičemž ne vždy je zcela jasné, jaký typ norem má na mysli (popř. to není jasné při prvním čtení a komplikuje to tak porozumění) – např. na s. 14: „Motivaci k normám vyžadujícím

přechylování tedy můžeme hledat např. v příručce M. Knappové (2008: str. 40), která vidí jejich funkci v jednoznačné identifikaci pohlaví nositele a možnosti skloňování.“

3. *změna jména*: autorka by měla lépe vymezit, které typy změny jména jsou v práci popisovány: jde především o úřední změnu oficiálního jména (tj. na úrovni organizovaného managementu), minimálně u jednoho transgenderového mluvčího však dochází také k neoficiální změně jména, tedy ke změně na úrovni jednoduchého managementu.

Teoretická část

1. Při popisu procesu jazykového managementu (JM) (s. 9) uvádí autorka jako první fázi odchylku od normy (v souladu s Neustupným a Nekvapilem, 2003). V novějších vymezeních však jako první fáze managementu bývá chápáno až povšimnutí si odchylky od normy (či jiného jevu), srov. např. Nekvapil (2009), Nekvapil – Sherman (2013) nebo <http://languagemanagement.ff.cuni.cz/cs/proces>.
2. Domnívám se, že organizovaný JM by měl být lépe vymezen: podle autorky „je řízený a systematický a neváže se pouze na jednu interakci“ (s. 9), chybí zde však alespoň zmínka o tom, že se na něm podílejí instituce mající určitou moc, popř. neformální sociální sítě.
3. Autorka popisuje postinterakční management slovy: „mluvčí se při něm připravuje na potenciální problémy na základě zkušeností z interakce, která již proběhla“ (s. 9). Tento typ managementu je však spíše „orientován na to, co se stalo v předchozí interakci, aniž by měl mluvčí bezprostředně na zřeteli interakce budoucí“ (<http://languagemanagement.ff.cuni.cz/cs/proces>).

Analytická část

1. Značnou část práce zabírají poměrně rozsáhlé příklady z proběhlých rozhovorů, jejichž jednotlivé úseky by mohly být podrobněji analyzovány. Např. v ukázce 45 mluvčí v několika replikách předkládá argumentaci proti současné právní úpravě změny jména u transgenderových osob, která by stála za podrobnější rozbor. Př. 34 je zajímavý tím, že obsahuje negativní hodnocení (komolení jména) a zároveň neplánování úpravy (další změny jména); atd.
Kromě toho by stálo za úvahu, zda některé „příběhy jmen“, resp. celkový průběh managementu těchto jmen, výběrově nepopsat a neanalyzovat podrobněji, protože ukázky zachycují vždy jen jejich zlomky, z nichž nelze poskládat celkový obraz. Analýza jednoduchého managementu se soustředí na vybrané momenty, jako jsou motivace ke změně jména, výběr nového jména, jež autorka popisuje průřezově na více případech, lepší vhled by však umožnila znalost celého „příběhu“.
2. V některých příkladech je obsah rozhovoru mluvčích značně nejasný, protože čtenáři chybějí podstatné informace o situaci, kterou mluvčí popisují. To působí někde rušivě, jinde ukázky jasně nedokládají jevy, které dokládat mají. Např. ukázka 39 má vyjadřovat spokojenost mluvčí se současnými normami týkajícími se změny jména, avšak z repliky „teď to cejtím tak že jsem spokojená jak to bylo,“ ani z následujících částí ukázky není tento význam promluvy nijak patrný; v př. 8 není jasné, ke komu mluvčí referuje v úseku „on zůstane Schnabel, nicméně že i on má svého tatínka“, ani není zcela jasné, zda věta

„že se chci jmenovat stejně jako manžel“ referuje k již proběhlé změně příjmení při sňatku.

Tyto nejasnosti mohou způsobit, že je obtížné zorientovat se v tom, ke kterým příkladům se vztahují jednotlivé části výkladu. Zmíněnému příkladu 8 předchází odstavec, v němž se uvádí: „Na základě některého z těchto vyjmenovaných zdůvodnění bylo změněno jméno čtyřem mluvčím. Šlo o uzavření manželství, uzavření registrovaného partnerství a ve dvou případech o zahájení léčby na změnu pohlaví.“ V textu následují čtyři příklady: v př. 8 se pravděpodobně jedná o uzavření manželství, v př. 10 jde o změnu pohlaví, v př. 11 pravděpodobně o registrované partnerství. Na příklad 9 by tedy zbyval druhý případ změny pohlaví, o tom zde však není žádná zmínka.

Podobným nejasnostem by se dalo předejít tak, že by jednotlivým příkladům předcházelo stručné nastínění toho, o jaké situaci mluvčí v ukázce hovoří a co daný (bezprostředně následující) příklad dokládá. Analytické části by také prospělo, pokud by v úvodu byly stručně popsány jednotlivé „příběhy jmen“, na něž se autorka v rozhovorech participantů ptá.

3. Oddíl 4.1.3 Participanti, obsahující informace o účastnících rozhovorů, by bylo vhodnější přesunout před oddíly První rozhovory a Následné rozhovory, protože ty již obsahují ukázky interakcí, jejichž čtení komplikuje fakt, že čtenáři zatím chybějí informace o mluvčích.
4. Na s. 25 autorka chybně informuje o matričním zákonu: „Jak jsem uvedla výše, podle právních norem může být změna jména povolena pouze ze závažných důvodů, z nichž matriční zákon uvádí například uzavření nebo zánik manželství nebo registrovaného partnerství, adopci dítěte, zahájení nebo dokončení léčby na změnu pohlaví nebo obtíže s hanlivým nebo směšným jménem.“ Autorka však sama výše uvádí, že matriční zákon povoluje změnu příjmení „zejména tehdy, jde-li o příjmení hanlivé, nebo směšné, nebo je-li pro to vážný důvod“, a dále je podle tohoto zákona změna jména/jmen a příjmení možná v případě změny pohlaví (s. 15). Pokud je mi známo, matriční zákon neuvádí jako možný důvod změny jména/příjmení uzavření nebo zánik manželství nebo registrovaného partnerství. Změnu příjmení při sňatku a jeho zániku umožňuje občanský zákoník (§ 660–662 a § 759). Zákon o matrikách uvádí možnost změny jména dítěte při osvojení, a to v § 64, tento paragraf však autorka ve své práci necituje; změnu příjmení osvojenec reguluje občanský zákoník.
5. Nevýhodnost používání termínu jméno ve významu křestní jméno i příjmení, vedoucí až k záměně obou typů jmen ve výkladu, se projevuje na s. 32–33 ve výkladu vztahujícím se k př. 25: autorka píše o genderové příznakovosti jména a o volbě neutrálního jména při léčbě pro změnu pohlaví, má tedy zřejmě na mysli křestní jméno. V následujícím př. 25 je však řeč o výběru příjmení.
6. V odd. 4.3 jsou popisována kritéria výběru nového jména. Př. 17 podle autorky ilustruje „přijetí jména člena nebo členů rodiny“. Kromě toho však tento případ (příjmení Salman) reprezentuje především volbu etnicky neutrálně znějícího příjmení, které je zvoleno místo „stereotypicky arabského jména“ – viz př. 5 a srov. i př. 16 zachycující jiné části téže interakce. Př. 18. a 19. podle autorky dokládají zohlednění zvukové stránky jména při výběru, ukázka 18 však žádnou zmínku o zvukové stránce jména neobsahuje, mluvčí říká: „e proč jsem si vybral to příjmení, e (.) jenom to jak jsem zmínil že: se mi prostě

líbilo, je krátké,“ čili uplatňuje jednak estetické kritérium, jednak kritérium délky (krátkosti) jména. Tato kritéria přitom autorka ve svém přehledu nezmiňuje, ačkoli první z nich se uplatňuje i v dalších uvedených příkladech (např. 17: „líbilo se nám to:“; 18: „líbí se mi že je to, e takovej tvrdej zvuk.“; 20: „protože se mi ty jména prostě líběj,“, srov. i měřítko krátkosti v př. 23 aj.). Kritéria výběru jmen by obecně zasluhovala podrobnější rozbor; za zmínku by např. stálo, že autorkou jmenované hledisko původu jména v př. 21 je spojeno s pocitem spjatosti s identitou určité země/národa, vztahu k určité zemi apod.

7. V oddíle 4.6 „Postoje mluvčích k současné právní úpravě změny jména“ je uvedeno nejprve 5 příkladů (39–43), z nichž ani v jednom se mluvčí explicitně nevyslovují k právní úpravě změny jména: v př. 41 a 42 se mluvčí pozastavují nad délkou odůvodnění změny jména, kterou po nich matriční úřad požadoval. Zákon o matrikách však rozsah tohoto odůvodnění nijak nestanovuje, takže dané promluvy nelze považovat (ani za implicitní) kritiku právní úpravy, nýbrž pouze za kritiku úřední praxe. Vztah promluv v př. 39, 40 (podoba změněného rodného listu) a 43 (zdlouhavost procesu vedoucího ke změně příjmení) k právní úpravě není jasný a autorka ho nijak nespecifikuje. K právním normám se zřetelně vztahují až následující příklady (44–47) týkající se transgenderových mluvčích.
8. V oddíle 4.5.2 „Užívání jmen“ jsou uvedeny pouze dva případy paralelního užívání různých jmen jedním mluvčím. Oddíl by proto bylo přesnější pojmenovat „Užívání různých/více jmen“.
9. V dalších pracích založených na TJM by autorka mohla využít studii G. Ch. Kimury Language management as a cyclical process: A case study on prohibiting Sorbian in the workplace (Slovo a slovesnost, 2014, č. 4, s. 255–270). Autor v ní navrhl rozšířit proces jazykového managementu o pátou fázi nazvanou zpětná vazba (feedback) či postimplementační evaluace (srov. i <<http://languagemanagement.ff.cuni.cz/cs/proces>>) a jazykový management nechápat jako lineární proces, ale jako (opakující se) cyklus (jde o cyklus jiného typu než mikro > makro > mikro). Nabízí se otázka, zda materiál, který autorka popisuje, neodpovídá právě tomuto pojetí procesu JM: v oddílu 4.5 „Komunikační problémy spojené s novým jménem“ jsou popsány managementové aktivity, které následují po implementaci změny jména, kdy vznikají a jsou řešeny nové jazykové/komunikační problémy – mluvčí provádějí zpětnou vazbu, hodnotí následky změny jména a v některých případech provádějí i další úpravy (srov. odd. 4.5.1 „Opětovná změna jména“). Při dalších analýzách se proto nabízí popsat tyto opakující se jevy jako cyklický proces v Kimurově pojetí.

Formulace

1. S. 8: „V této práci si kladu za cíl využít teorii jazykového managementu ke kvalitativnímu procesu změny jména.“ – Pravděpodobně zde chybí slovo: „ke kvalitativnímu výzkumu procesu...“
2. S. 9: „První z nich je tzv. jednoduchý (též promluvový) jazykový management, jenž probíhá online...“ – Domnívám se, že se výraz *online* v češtině zatím vztahuje především k internetu, takže by daná formulace mohla být pochopena tak, že jednoduchý

management probíhá pouze na síti WWW. Přenesený význam „probíhající při něčem, během něčeho“ není natolik běžný, aby ho bylo možné v daném kontextu (bez uvozovek) bezproblémově užít.

3. S. 15: „Případy změny jména transgender osob jsou specifické i proto, že jim je během přechodného období umožněno nechat si zapsat i domácké a zdobné podoby jmen, které jsou jinak nepřípustné, pokud jsou obourodé...“ – Podle uvedené věty jsou domácké a zdobné podoby jmen nepřípustné jen tehdy, pokud jsou obourodé. Autorka zřejmě chtěla vyjádřit, že transgenderovým osobám je umožněno nechat si zapsat i jinak nepřípustné domácké a zdobné podoby jmen, pokud jsou obourodé.

Formální a jazyková úprava

Práce obsahuje několik překlepů a formálních a pravopisných chyb, např. užívání chybného typu uvozovek, nedostatky v interpunkci aj.

Autorka v předložené bakalářské práci prokázala schopnost provést samostatný výzkum. Ke zpracování si vybrala zajímavé a dosud nezpracované téma, pomocí vhodně zvolené metody získala cenný výzkumný materiál a při jeho analýze úspěšně aplikovala předložený teoretický rámec (TJM). Přes uvedené připomínky, sloužící především jako návrhy úprav pro autorčiny další studie, práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení „velmi dobře“.

V Praze 6. 9. 2017

Mgr. Jakub Kopecký, Ph.D.